K 2054
26-174-3
26

ENN MURDMAA

ja tema osa kodanlikus kooliuuendusliikumises.

Valter Horm

Kohila Keskkooli dir.aset., pedagoogika
uurimistöö kursus.

Kodanlikus Eestis kujunes kooli rajamisel algusest peale kaks selgesti erinevat ja omavahel võitlevat leeri. Ühelt poolt vana, reaktsioonilise, klerikaarse, tsaari-Venemaal juurdunud koolisüsteemi pooldajad (N.Kann, H.Bauer, K.Treffner jt.). Teiselt poolt kolme revolutsiooni ideedest mõjustatud demokraatlik-progressiivne leer: ühtluskooli, ilmaliku kooli, isiksuse ja demokraatliku kodaniku kasvatuse ideede pooldajad, püüded rajada õppe- ja kasvatustööd psühholoogia alustele (kooliuuendusliikumine).

Progressiivse leeri silmapaistvamateks koolimeesteks olid Johannes Käis, Fr.V.Mikkelsaar ja Enn Murdmaa. Alljärgnevalt on püütud anda kokkuvõtlik ülevaade E.Murdmaa elutööst ja tegevusest.

Enn Murdmaa (kuni 1935. aastani Ernst Martinson) sündis 21. detsembril 1874. aastal Pärnumaal Käru vallas (praegu Rapla rajoonis) rahvakooliõpetaja pojana. Isa Mihkel Martinson suri paar aastat pärast poja surma raske töö ja külmetuse tagajärjel, kuid pärandas pojale kustumatu iha saada kooliõpetajaks ning jätkata isa alustatud tööd.[1)]

Koolipõli möödus Iohu vallakoolis, Vändra kihelkonnakoolis,

---

1) Enn Murdmaa – Mälestusi ja mõtteid I, lk.20 (käsikiri)

Jõhvi ministeeriumikoolis ja Tartu Õpetajate Seminaris, mille kursuse ta lõpetas 1894. aastal algkooliõpetaja kutsega.

Järgnes töö õpetajana "Kalevipoja" seltsi koolis Virumaal (1894-96), Voila vallakoolis (1896-99), Järvakandi ministeeriumikoolis (1894-1901), Käru vallakoolis (1901-02), Kadrina kihelkonnakoolis (1902-1903), Vaeküla vallakoolis (1903-1905), Väike-Maarja tütarlastekoolis (1905-1907), Narva-Jõesuu haridusseltsi koolis (1907-1915), Tallinna linna 5. ja 4. algkoolis (1915-1918).

Ka pedagoogilise aasta kestnud õpetajatöö erinevates koolides elvendas temas vajadust: pakkuda teaduslikoźilisi kooliõpetuse on puudulik ega vasta rahva kasvavatele nõuetele. On teada, et 1905.a. revolutsioonisündmuste ajal koostas ta uue "Rahvakooli seaduse eelnõu", mille esitas Virumaa maatameeste esindajana 1906.a Eestimaa kubermangu nõukogu haridustoimetajonile.

E.Murdmaa tegevus Tallinna Õpetajate Seltsi ja Eesti Õpetajate Liidu loomisel

Tallinna asumisega algab väljakaa ajajärk E.M.elus. Revolutsioonilise liikumise elvenedes hakkas rühm Tallinna õpetajaid organiseeritult koos käima Tallinna 3.-4. algkooli ruumes, kus õpetajana töötas E.M. Wendel kokkutulekutel kõpsesti mõte luua Tallinna ja tema lähema ümbruse õpetajate jaoks oma kutseühing. Põhikirja väljatöötamiseks valiti komisjon, mille koosseisu kuulusid Jakob Vestholm, Ann Murdmaa, Juhan Suvi jt. E.M. koostaski põhikirja projekti ja kohe pärast Veebruarirevolutsiooni, nimelt 25.märtsil 1917.a. (vana kalendri järgi) pecti Tallinna Eesti kooliõpetajate Seltsi asutamiskoosolek. Selts, mis hiljem ümber nimetati Tallinna Õpetajate Seltsiks, kujunes keskseks kodanliku pedagoogilise mõtte

kandjaks ja propageerijaks Põhja-Eestis. Juba neli päeva pärast asutamist, 29. ja 30. märtsil 1917.a. (vkj.) kutsuti kokku Tallinna ja selle ümbruse õpetajate päev, kus avaldati üleskutse õpetajate ühingute asutamiseks ja õpetajate keskorganisatsiooni loomiseks. Taolise algatuse tegid umbes samal ajal ka Tartu organiseeritud õpetajad. Paar kuud hiljem, 27. mail 1917.a. asutatigi Rakveres Eesti Kooliõpetajate Keskliit (alates 1919. aastast Eesti Õpetajate Liit, EÕL). E.Murdmaa, kelle koostatud oli ka EÕL põhikirja projekt, kuulus nii Tallinna Õpetajate Seltsi kui ka EÕL esimesesse juhatusesse.

EÕL ümber koondunud organiseeritud õpetajaskond etendas tähtsat osa kodanliku perioodi koolielus. EÕL kaudu esitati kodanlikule valitsusele õpetajaskonna programmilised nõudmised koolikorralduse kohta. Olgu tähendatud, et EÕL seisukohad hariduselu ja koolikorralduse küsimustes, eriti 1917-1920-ndail aastail, langesid paljuski kokku Eestimaa Kommunistliku Partei seisukohtadega. Osa õpetajaid astuski Eestimaa Kommunistlikku Parteisse. Suurem osa õpetajaid aga ühines või sümpatiseeris väikekodanlike parteidega, nähes kasvatuses üldist kodaniku kasvatamist ja taotledes kooli muutmist "apoliitiliseks".

Organiseeritud õpetajaskonna ridadest võrsusid ka esimesed kodanliku Eesti haridusministeeriumi juhtivad töötajad Ann Murdmaa, Friedrich Volrad Mikkelsaar, J.Annuson jt.

Ühtluskooli rajamine. Avalikkude algkoolide seadus

Kodanliku Ajutise valitsuse esimeseks haridusministriks sai EÕL esimees esimees, kodanliku koolielu juhtivaid mehi Peeter Põld. Oma abilised kutsus ta samuti organiseeritud õpetajaskonnast, nimelt

rüügikoolinõunikuks ja ministriabiks F.V.Mikkelsaare ning rahvakoolide osakonna juhatajaks E.Murdmaa. Mõlemail avanes nüüd soodne võimalus ideede realiseerimiseks, mille eest nad olid võidelnud juba aastaid.

E.M. asus haridusministeeriumis tööle 26.novembril 1918.a.

Haridusministeeriumi esimesed korraldused käsitlevad emakeelse õpetuse sisseseadmist koolides, kaasa arvatud ka erakoolid. Emakeelse kooli mõte ei olnud tol ajal kaugeltki küps. Oli küllalt neid lapsevanemaid, kes ise olid hariduse saanud vene- või saksakeelses koolis ja kes nüüd kahtlesid, kas eesti keel kõlbab hariduse andmiseks. Oli vaja korraldust ministeeriumilt.[1]

Samas ringkirjas märgitakse: "Et usuõpetus koolides vabatahtlikuks on tunnistatud, siis ei ole koolisid ülalpidavad asutused mitte kohustatud usuõpetuse andmise eest hoolt kandma."

Haridusministeeriumi tähtsaimaks ülesandeks oli aga uue koolisüsteemi väljatöötamine.

"Venesaegne haridustkorraldus oli meile jätnud pärandiks kirju kogu mitmenimelisi algkoole: vallakoolid, kihelkonnakoolid, kirikukoolid, üne- ja kahekl.assilised ministeeriumikoolid, linnakoolid, kõrgemad algkoolid, kroonualgkoolid, eraalgkoolid, keskkoolide ettevalmistusklasse.id. Seepärast tuli kiires korras likvideerida ja luua avalik rahvakool... Tuli kiires korras luua ühtluskool." [2]

Uue kooliüsteemi loomisel võeti aluseks II rahvahariduse kongressil 1917.a. vastu võetud koolikorralduse põhijooned (mis moodustasid ka E. Kooliõpetajate Keskliidu koolipoliitilise platformi):

---

[1]) HM-i ringkiri 17.dets. 1918.a. ORKA, 1108, 3, lk. 23.

[2]) E.Martinson, Kasvatus, 1931, nr.1.

1. Kool olgu omakeelne.

2. Kool põhinegu demokraatlikul alusel, ta olgu ühtluskool.

3. Algharidus olgu kõigile kohustuslik ja kättesaadav.

4. Kesk- ja kõrgemad koolid olgu kättesaadavad ka kohvematele andekatele õpilastele.

5. Kool põhinegu parimatel kasvatusteaduslikel alustel.

6. Kool olgu vaba igasuguste poliitiliste ja teiste kõrvaliste ülesannete täitmisest.

7. Õpetajaskond olgu hästi ette valmistatud õppetööks, seisku oma kutse kõrgusel ja tema seisund olgu õiguslikult kindlustatud.

Esimesena asus haridusministeerium koostama Avalikkude algkoolide seadust. Eelnõu koostas E.Murdmaa. Materjalina kasutas ta Vene kõrgema algkooli seadust, Šveitsi kooliseadust ja juba 1906.a. tema poolt koostatud "Rahvakooli seaduse eelnõu".

Aval. algkoolide seaduse eelnõu koostamisest kirjutab E.Murdmaa: "1918.a. detsembrikuul tehti minule haridusministeeriumi poolt ülesandeks rahvakoolide seaduse eelnõu kokku seada, kui ühtalusosa üle'ildisest kooliseadusest, mille teiste osade kokkuseadmisele ka asuda otsustati. Eelnõu vaatas läbi sellekohane komisjon, kes seks otstarbeks 1919 .a. 7.jaanuarist kuni 15.juunini (1919.a. V.H.) 23 koosolekut pidas. Juulikuus pandi eelnõu haridusministeeriumi poolt vabariigi valitsuse kaudu Asutavale Kogule ette. Asutava Kogu hariduskomisjon tõi eelnõusse mõned tähtsad muudatused: 6-aastane algkool (7-a. asemel) ühes 2-a. täienduskooliga, usekuõpetus, õppetarvete maksuta andmine kogukonna poolt ainult vaesemaile õpilastele, hoolekogu teistsugune konstruktsioon, maakoolide õpetajaile maa tarvitada andmine suuremal määral jm. Kuna vahepeal haridusministeeriumi kui ka vabariigi valitsuse koosseisus muudatused olid

nõudnud, siis võetid eelnõu enne tema Asutavas Kogus arutamist veel kord haridusministeeriumis läbivaatamise alle. Selle juures jõudis peaasjalikult endisele seisukohale ja tehti minule ülesandeks eelnõu Asutavas Kogus harutamise juures haridusministeeriumi seisukohta kaitseda. Seda ülesannet ei saanud mina lõpule viia: haridusminister arvas heaks mõnes asjas mitte enam endist seisukohta kaitseda lasta, niisprast mina enmast selle ülesande täitmisest vabastada palusin..." 1)

Asja oli nii, et haridusministeeriumis koostatud eelnõus oli algkool otse nõutud 7-klasseilisena. Kuid seaduseelnõu arutamisel nõustus haridusminister K.Treffner oma erakonna survel 6-klassilise algkooliga. See asjaolu põhjustaski konflikti haridusministri ja S.D. vahel. Viimane esitas lahkumisavalduse. Minister ei võtnud lahkumisavaldust vastu ja lubas S.D-l 7-kl. algkooli kaitseks sõna võtta. Kuid hiliseamad sõnavõtt ei suutnud eelnõu esialgset varianti enam päästa.

Aval-algkoolide seaduse arutamise ajal Asutavas kogus avaldab S.D. ajalehes "Sotsiaaldemokraat" 14 numbrit läbiva pikema artikli "Ühtluskool".2) Artiklis arvustab ta terevalt seni st koolikorraldust "On aga raskendatud ülepääsemine rahvakoolist (algkoolist) keskkooli, siis on sellega tõke tehtud suurema hulga haridusteele. Koolikorralduse demokraatlikust tuleb hinnata peaasjalikult selle järele, kui hästi on seotud kõige tähtsama koolitüübiga, rahvakooliga, kõik teised koolitüübid ja kui hästi on korraldatud rahvakool ise. Viimasel ehitusel olgu tugev alus." 3)

---

1) S.D. Ühtluskool, "Sotsiaaldemokraat", 1920, nr. 54.

2) "Sotsiaaldemokraat", 1920, nr. 39-55.

3) samas, nr. 39

Andnud ülevaate ühtluskooli korraldusest Ameerika Ühendriikides, Šveitsis, Skandinaaviamaades jm., astub ta otsustavalt välja võõra koolikorralduse kopeerimise vastu. Ta kirjutab samas: "Üks kui teine kool puhtal kujul ei olo meile vastuvõetav".

E.M. võtab vastluse alla kolm ühtluskooli varianti:

8-klassiline algkool + 4-klassiline keskkool,

6-klassiline algkool + 6-klassiline keskkool,[1]

7-klassiline algkool + 5-klassiline keskkool.

Kõige vastuvõetavamaks peab ta viimast varianti, astudes selle kaitseks välja korduvalt ta Asutavas Kogus, kus ühtluskooli põhimõtet teravalt rünnanid äärmuslased konservatiivsed haridustegelased, nagu keskkoolidirektor N.Kann, pastor J.Kattik jt. Ühtluskooli kaitsjate kohta kirjutas N.Kann "Päevalehes": "Nad nõuavad kuue- ja mõned isegi seitsmeaastast algkooli, mida igaüks on kohustatud lõpetama ja siis alles võib ta selja- või viieaastasesse keskkooli astuda".[2] N.Kannu arvates pilgab rahvale tõelolikult 4-klassilisest algkoolist.

Veelgi õgedamaid vaidlusi tekitab Asutavas Kogus usuõpetuse küsimus. Teravelt polemiseeriva tõne usuõpetuse kooli jätmise vastu peab H.Martna (sots.-dem.). Ta nõuab: "Kirik riigist, kool kirikust lahku!" Ka pedagoogilistel põhjustel on võimatu leppida, et "üks õpetus teise vastu käib, nagu usuõpetus ja looduseteadused." Vastanata "taevalikku" (pastorite), maalikku ja isegi peaministri J.Tõnissoni kõnetele usuõpetust kasvõi vabatahtliku ainena kooli sisse jätta, otsustab Asutav Kogu seaduseelnõu teisel lugemisel 15.aprillil 1920.a. usuõpetuse koolist välja jätta. Tänu ühisele

---

1) Selle variandi kohta ütleb E.M., et "tema rahvale tervislst haridust anda ei suuda" ja "et see kool ärseta tuleb".

2) Päevaleht, 1920, nr. 46.

rindele osutusid demokraatliku leeri pooldajad eiiski tugevamateks.

Aval. algkoolide seadus võeti vastu Asutavas Kogus 7.mail 1920. a. Seadusega muudeti kool enakeelseks, kehtestati Ühtluskooli süsteem, mille esimese astme moodustas 6-kl. algkool, ja lülitati usuõpetus välja koolist. Sellega oleb ta kindlalt progressiivseid jooni. Seaduse tegelik rakendamine lükkus mitmes osas edasi. 6-klassilise algkooli täielikku teostamiseni jõuti alles 1930.aastal. Suur osa õpilasi ei saanud koolikohustust täita majanduslike raskuste tõttu.

1920.a. kehtestatud Ühtluskooli süsteem piiris 14 aastat. Juba 1930.a. esitas kogupõllumeeste haridusminister E.Männeron Riigikogule Avalikkude algkoolide seaduse muutmise eelnõu, mille kohaselt maakoolide kaks esimest õppeaastat oleks töötanud nuvekuudel. See oleks võimaldanud vähemalt 300 õpetajakohta koondada. E.M. rõhutas seda eelnõu väga teravalt õpetajate X Üldkongressil 1930.a. öeldes sealt: "Maakoolid muutuvad sõna tõeisem mõttes kehvema rahva hädakoolideks." [1] Rahvalaikkuse vastuseisu tõttu jäid tookord "hädakoolid" asutamata.

Ühtluskooli süsteemi lõpetas 1934.a. K.Pätsi diktatuurivalitsusee haridusministri kohale asunud H.Kann. Ka sel ajal jätkasid progressiivsed koolimehed võitlust Ühtluskooli põhimõtte eest, kuid poolelatungiva fašismi olukorras ei andnud võitlus enam tulemusi". Ka H.Kann oli sunnitud rahva keskel tekkinud rahulolematuse tõttu 1936.a. ministri kohalt lahkuma, kuid Ühtluskooli täielikult enam ei taastatud. Üldine ja elujõuline Ühtluskool loodi meil alles pärast nõukogude võimu taaskehtestamist 1940. aasta sügisel, mil kool muutus alates algkoolist ja lõpetades Ülikooliga töötavat kulkade laastele kättesaadavaks. Kodanlik Ühtluskool jäi paljuski paberile.

---

1) E.Martinson. Kas võimaldab uus Avalikkude algkoolide seadus Ühtluskooli põhimõtte edukat teostamist?, Kasvatus, 1931, nr.1.

E.Murdmaa töötas kodanlikus haridusministeeriumis 2 aastat ja 2 kuud. Tuleb ainult imestada, et vaatamata sagedastele haridusministrite vahetamisele (sel ajavahemikul vahetus 5 ministrit) edenes koolisüsteemi loomine suure jäjrkindlusega üldiselt avaratel demokraatlikel alustel. E.M. iseloomustab seda perioodi järgmiselt: " Minu töö ning tegevus Haridusministeeriumis on olnud uudismaa põletamine sõõrusuitsus. Pole seal aega olnud peentööd teha... Tööd oli tohutu hulk. Üks töö ajas teist taga. Ühte tuli teha, teist mitte tegemata jätta"[1] Ja ta jätkab: "Luua meil parem kool, eriti rahvakool - see oli minu ideaal, mis tiivustas mind mu töös Tallinna Õpetajate Seltsis ja Haridusministeeriumis." [2]

Kui haridusministriks sai kristliku rahvaerakonna tegelane, tagurlik koolidirektor H.Bauer, oli E.M. sunnitud lahkuma haridusministeeriumist. Organiseeritud õpetajate ettepanekul nõustus ta kandideerima I ja II Riigikogu valimistel ja valitigi sotsiaaldemokraatide erakonna esindajana I ja II Riigikogu liikmeks. E.M. on hiljem mitmel korral toonitanud, et ta nõustus oma kandidatuuri ülesseadmisega seepärast, et edukamalt kaitsta teokeil olnud koolisüsteemi läbiviimist demokraatlikel alustel ja võidelda tagurliku suuna vastu koolialases seadusandluses, mida ta tegigi suure järjekindluse ja visadusega. Seda tõendab tema tegevus Riigikogu hariduskomisjoni sekretärina ja hiljem sama komisjoni esimehena. Sama ilmneb tema arvukates sõnavõttudes riigikogus.

Tähtsamatest seadustest, mille koostamisest ja arutamisest E.M.

---

1) E.M. Mälestusi ja mõtteid, lk. 141

2) Samas.

juhtivalt osa võttis, tuleks nimetada Õpetajate palgaseadust, Avalikkude keskkoolide seadust ja Õpetajate seminaride seadust. Niitena kodanlikus rahvaesinduses valitsenud õhkkonnast olgu mainitud, et lisaks kahele Avalikkude keskkoolide seaduse eelnõule (F.V.Mikkelsaare ja J.Annussoni poolt koostatud) esitas haridusminister H.Bauer oma isikliku (tegelikult keskkoolidirektorite) eelnõu.

Teravalt arvustas E.M. Riigikogu kõnetoolilt tagurlikku haridusministrit H.Bauerit: "Ei saa rahul olla selle koolipoliitikaga, mis on mõjule pääsenud praeguse ministri ajal, kus ministeerium ei ole asunud mitte niivõrd loovale, ülesehitavale tööle Eesti kooli uuenduse alal, kuivõrd politseilise korra alalhoidmisele surveabinõudega, asudes eõjajalale Eesti õpetajaskonnaga ja õpilastega." 1) "Võitluses pahempoolsusega on haridusministeerium palju oma jõudu ära kulutanud, nii et loova töö alal tal peaaegu suurt midagi ette tuua ei ole." 2)

Ei rahuldanud E.Murdmaad ka sotside erakonna põhimõttelage ja reetlik tegevus Riigikogus, samuti erakondade vaheline "lehmakauplemine" ning väiklane nõõklemine. Seetõttu lahkus ta 1924.a. märtsis Riigikogu sotside partei rühmast, jäädes edasi Riigikogu liikmeks parteituna. Teadaandes lahkumise kohta mainib ta: "Erakondade tegevust ei juhi sagedasti niivõrd üldised riigi ja rahva, kuivõrd kitsad erakondlikud ja isegi isiklikud huvid." 3)

---

1) E.M. Mälestusi ja mõtteid, lk. 259

2) Samas.

3) Samas, lk. 323

[illegible] asutamine ja "Hoiatuse" toimetajana

Pingelisel tööperioodil haridusministeeriumis ei kaalunud ta Liidu juhatuse, kelle ega pidav sellega tihedat kontakti, osinedes tihti õpetajate koosolekutel ja informeerides õpetajaskonda teoksil olevatest seaduseelnõudest.

Kõrgkooli kaaluseid kõikide koolitüüpide õpetajad ja hariduse alal mõtlejad. Liidu tegevusele oli leeloomustav sello tegevuse algusest peale mitte ainult õpetajate kutsehuvide kaitsmine, vaid ka vanetu seavõtt koolikorralduse küsimustest, kooliseaduste arutamisest, õpetajate edasiharimistööst ja kooli sisulisest uuendamisest (koolireformist).

Pärast J.Aaviksoni lahkumist KÕL asimehe kohalt valiti temast asemele .Hurdase 8.jaanuaril 1923.a. Sellel kohal püsis ta kuni 1940.aastani, ainult KÕL reorganiseerimise ajal 1934.aastal, mil KÕL reorganiseeriti ametiühinguks, olles ainult tervislikel põhjustel 1929-1930. aastal liidu juhtimisest eemal.

Olnud juhtivalt tegev demokraatliku Ühtluskooli loomisel, kaitsnud ta seda suure sõdidusega edaspidigi aset leidnud kallaletungide vastu. Arvukatel õpetajate kongressidel, päevadel ja koosolekutel esines ta alati kooli ja õpetajaskonna kui terviku huvide eestvõitlejana. Eriti ilmnes see majanduskriisi ja sellele järgnenud reaktsiooni pealetungi aastail 1929-1936. Neid aastaid iseloomustab õpetajate ridade ühtsuse lõhkumine, (keskkooliõpetajate eraldumine), katsed ema- ja lasnaõpetajate vahele kiilu tagada, keskkooliõpetajatest ladviku katsed õpetajaskonna kutseorganisatsioonide juhtimist enda kätte haarata (mis KÕLiidus ebaõnnestus, see teostus kroonuliku õpetajate Koja loomisega) ja lõpuks H.Kenna tagurliku "Koolireformi" teostamine 1934.a.

E. EÕL erendas sel perioodil laialdast võitlust reaktsiooni vastu, kuigi pidi diktatuuri olukorras leppima ka kaotustega (õpetajate seminaride sulgemine, ühtluskooli lõhkumine jne.)

Vastamata sisekaitsepoliitika poolt kehtestatud keitsessisukorrale avaldas EÕL ühes organisatsioonis õpetajaskond teravat protesti valitsuse reaktsioonilise haridespoliitika vastu (XI üldkongressil 1933.a. E.M. nõudis sel kongressil õpetajate töötingimuste parandamist ja palkade tõstmist. Kongressil kõneldi isegi õpetajate streigist ja nõuti ühist võitlust töölliste ametiühingutega. Kongress tõi E.Hurdmaale kui kongressi juhatajale kaela palju sekeldusi. Korduvalt kuuldi teda üle politiilises politseis, konfiskeeriti kongressi materjalid. Kuid EÕL oli siiski niivõrd mõjukas organisatsioon ja E.M. tema autoriteetne juht, et ähvardustest ("vangiraudu on valmis pandud") kaugemale ei sõsandatud minna. Kindlasti etendasid siin oma osa ka E.M. iseloomujooned: rahulikkus, viisakus ja kindlus. Reiletõstmist väärib tema harukordne töökus.

x

Varsti pärast EÕL asutamist alustas ilmumist, algul EÕL häälekandjana, hiljem kasvatusteadusliku ajakirjana "Kasvatus". Ajakirja esimene number ilmus 1919.a. augustikuus. Alates 1921.aastast kuni 1940. aastani oli E.M. ajakirja pea- ja vastutavaks toimetajaks.

Ajakirja väljaandmisega oli EÕLiidul tõsiseid raskusi. Tootust saadi napilt, tellijate arv oli väike. Sageli tõusis päevakorda k simus, kas jätkata ajakirja väljaandmist. Lisaks sellele asutas Haridusministeerium 1935.a. oma ametliku ajakirja "Eesti kool", mille tellimine tehti koolidele kohustuslikuks. Vaatamata kõigile raskustele ilmus ajakiri üle 20 aasta, keskmiselt kümme num

numbrit aastas, talletades eesti koolimeeste pedagoogilisi ideid ja loovat mõtet kogu kodanlikul perioodil. Ükski selle perioodi kooli ajaloo uurija ei saa mööduda mainitud väljaandest.

Ajakirja toimetas E.M. üksi, sedagi kohakaasluse alusel. Mingit toimetust ei olnud, nagu ei olnud ka toimetuse ruume. Ainult 1937. ja 1938. aastal, mil E.M. tervis järsult halvenes, oli ajakirja tegevtoimetajaks EÕL teadusalik sekretär Johannes Käis. Ka korrektuuri tegi toimetaja ise. Tuleb ainult imestada tema harukordset töövõimet. Oli ta ju suurima pealinna algkooli juhataja, õpetajate kutseorganisatsiooni esimees, ägar lastekirjanduse toimetaja, mitme komisjoni liige ja peale selle seotud paljude teiste ühiskondliku tähtsusega tegudega. Tänapäeval võime loetleda analoogilistel kohtadel kümneid inimesi.

E.M. ei olnud mitte üksi ajakirja toimetaja,vaid ka selle agaramaid sisustajaid. Tema sulest on ilmunud "Kasvatuse" veergudel üle 80 artikli.

x

Kuni 1933.aastani tegeles EÕL ka pedagoogilise, metoodilise ja noorsookirjanduse kirjastamisega. Pärast majanduskriisi süvenemist andis EÕL kirjastustegevuse üle õpetajate poolt asutatud kirjastusühingule "Töökool". E.Murdmaale oli eriti südamelähedane noorsookirjanduse küsimus. Aastail 1925-29 andis EÕL välja noorsoojakirja "Noorusmaa", mida toimetas E.Murdmaa. Ajakiri lõpetas ilmumise ainelise raskuste tõttu. Järgnevail aastail ilmus veel seitse "Noorusmaa almanahhi". Peale selle ilmus EÕL kirjastusel ja E.M. toimetusel 34 noorsooraamatut, mille autoritena olgu mainitud J.Parijõgi, R.Janno, L.Tolstoi, J.London, A.Conen Doyle, J.Akuraters, Ch.Dickens jt., nõukogude kirjanikest V.Bianki ja B.Žitkov.

S.M. nimi kohtame ka õpikute autorite hulgas. 1928-19.aastail koostas ta emakeele lugemikud algkooli 5. ja 6. klassile "Kirjandust koolile" I-III ja oli kaasautoriks lugemiku "Elav sõna" koostamisel. Märkmeid v.rivad tema artiklid kirjandusõpetuse ja klassivälise lugemise kohta ajakirjas "Kasvatus".

Tallinna 21. algkooli juhatajana

1929. aastal valmis Tallinnas Raua tänaval uus koolimaja, kuhu koondati mitme ümberkaudse väiksema algkooli õpilased. Selle suurima Tallinna 21. algkooli (praeguse Tallinna 21. Keskkooli) juhatajaks valiti 1929.a. kevadel S.Murdmaa. Koolis töötas 1929/30. õppeaastal 25 klassi 30 õppejõu juhtimisel. Enamik kooli õpilastest pärines kehvadest perekondadest. S.M. püstitas õpetajaile ülesande - kool peab mitte ainult õpetama, vaid ka kasvatama. Selleks tuleb õpilasi nõsti tundma õppida. Kooli avaaktusel peetud kõnes ütles ta: "Meie vaesema kihi kodune elu on sageli väga päikesevaene, ta on sünge, pakub vähe heledaid tunde. Tehaksin sellepärast, et kool suudaks lastele elu kaasa anda palju soojust ja päikesepaistet." 1)

Oma mälestustes märgib ta: "Kui ma kord duhan Aliivi luulelugust "Must lagi on mele taal" käsitledes lastele ette panin selle kohta näiteid tuua, missugused raskused ja mured neid koolis rõhuvad, siis ütlesid mulle kõik õpilased: "Meil on koolis hea olla!"" 2)

Kooli juhtimisel innustas ta õpetajaid koolinõudluslikust tööst osa võtma, andes ise head eeskuju tunnustatud ja õpilaste poolt hinnatud eesti keele õpetajana.

---

1) Mälestusi ja mõtteid, lk. 397

2) Samas, lk. 396

Koolis õhutas E.M. kõigiti klassivälist tööd ja kunstilist isetegevust. Kõrgel tasemel oli koolis muusikaline kasvatus, millele hingeks oli kaasaegne väsimatu muusikaõpetaja, praegune muusikapedagoog professor Riho Päts. Koolis tegutses 100-liikmeline lastekoor ja 60-liikmeline viiulitide orkester, mis olid tuntud kogu vabariigis. Nende ridade kirjutajale on meelde jäänud R.Päts väga emotsionaalsed ja huvitavad näidistunnid, mis alati tekitasid elevust muusikaõpetajate ringkondades.

Kooliuuendustööga tutvumise otstarbel käis E.M. 1926.a. Austrias ja Šveitsis. Viinis tutvus ta põhjalikult rahvakoolide tööga, eriti üldõpetuse korraldusega. Šveitsis aga oli tema peamiseks huviobjektiks Pestalozzi elu ja tegevusega seotud paikade külastamine. Austria muljetest avaldas ta brošüüri "Kooliuuendus Austrias, eriti Viinis" (1927). Pestalozzist ilmus 1927.a. "Kasvatuses" nr. 2 pikem ülevaade suure pedagoogi 100. surma-aastapäeva puhul. E.M. oli suur Pestalozzi austaja. Ja eks meenuta tema endagi elulugu paljuski suure humanisti-pedagoogi püüdlusi ning saavutusi.

Välismaakadest tuleks nimetada veel osavõttu Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni (FIAI) kongressidest Kopenhaagenis (1938) ja Pariisis (1939). Kopenhaageni kongressi päevakorras oli muuseas ka lastekirjanduse olukord, mille arutamisest E.M. aktiivselt osa võttis. Kongressi vaheaegadel võis teda tihti näha vestlemas ühe põhiettekandega esinenud Norra Õpet. Liidu sekretäri O.Kvalheimiga, kellega tal oli siginenud kirjavahetus juba kongressi ettevalmistamisel. Muide koostas ta ka nimestiku eesti autorite teostest, mida soovitas tõlkida teiste rahvaste keeltesse.

FIAI endis üsna tõhusat moraalset ja ainelist toetust vabariiklikku Hispaania ja fašismi kallaletungi ohvriks langenud Tšehhoslovakkia pagulasõpetajaile ning abistas 70 000 hispaania last, kes olid põgenenud Franco terrori eest Prantsusmaale. Ka

eesti õpetajaskond andis sellesse abistamisfondi oma tagasihoidliku panuse.

Eraldi ajaloolist juunipööret liitus [illegible] nõukogude kooli õlesõhtejate perega. Tallinna linna 21. keskkooli kroonikaraamatus on märgitud: "Suure innuga asus selle töö juurde kooli seninc direktor Enn Murdmaa. Hakkasid tekkima uued õpilasorganisatsioonid - pioneerinalev ja oktoobrilaste koondis - õpilaste algatusvõime ja kommunistliku maailmavaate arendamiseks." [1] Pioneere oli esimesel nõukogude õppeaastal 144. Esimeseks pioneerijuhiks oli 21. kooli kasvandik kommunistlik noor Ella Kristjansen, tema abiks praegune kirjanik Lilli Promet.

Koogsa õlesõhtustöö katkestas fašistliku Saksamaa reetlik kallaletung Nõukogude Liidule.

Saksa okupatsiooni sünged aastad

Okupatsiooniaastad kujunesid E.E-le nii nagu enamikule meie demokraatlikult mõtlevale haritlaskonnale tõeliseks "Kolgata teeks".

1941.a. sügisel vabastati E.M. Tallinna 21. algkooli juhataja kohalt. Sama aasta detsembris ta arreteeriti. Tallinna Harju politseiosakonna politsei õlema abi H.Oksamaa sõi distanud teda selles, et kõikitu, mille esimeheks ta oli, olevat koondunud palju "Kommunistlikke tegelasi". Ka olevat E.M. laimanud saksa okupatsioonivõimu ägusid. (E.M. oli 1941.a. tõepoolest kirjutanud följetoni selliost, kuidas kadaklikud prouskosed 1918.a. saksa okupatsioonivõgede saabudes sundolnud okupantide hobuseid.) Nüljem selgus, et

---

[1] Tall. 21. Keskkooli kroonika, lk. 20.

kaebekirja autoriteks olid saksasõbralikud koolitegelased H.Summer ja O.J.Kiisel (mõlemad eksiilis).

E.M. veetis "patareis" 100 päeva. Tema enda sõnade järgi pääsenud ta suuremast karistusest ühe tema endise õpilase teene tõttu, kellel õnnestunud osa süüdistusmaterjali hävitada.[1] Vangistus mõjus tema tervisele hävitavalt, kuna ta oli juba 70-aastane ja kodunt lahkunud üsna kerges riietuses. Vanglakongi, mis oli määratud 15 inimese jaoks oli tuubitud 37 areteeritut.

Vanglast vabastamise tunnistusel oli märgitud:

"E.Murdmaa on määratud koonduslaagrisse 6 kuuks tingimisi kahe aastase katseajaga." Tööd koolipõllul sel ajal temale ei võimaldatud. Raskeimaks kujunes 194+. aasta, mil pärast pikka põdemist suri tema abikaasa. Samal aastal kaotas ta poeg Oskari, kes langes Punaarmee ridades Kostovi all.

Sõjajärgne nõukogude periood

Pärast Tallinna vabastamist ennistati teenekas koolimees Tallinna 21. kooli direktori kohale. Ennastsalgavalt, temale omase visadusega asus ta tööle kooli taastamisel.[2] Kuid rõnkrasked okupatsooniaastad olid ruineerinud tema tervise. 1946.aastal lahkus ta omal soovil koolidirektori kohalt ja siirdus alates 1. jaanuarist 1947.a. pensionile. Teenete eest rahvahariduse alal omistati talle Tööpunalipu orden ja teenelise õpetaja aunimetus.

Seljataga oli 52 aastat pingelist tööd. Näis, et on saabunud teenitud puhkus. Kahjuks nii see siiski ei kujunenud. Kannatuste rada ei olnud veel lõpuni käidud. Saabus isikukultuse kõrglainetuse aeg, mis ei jätnud puudutamata ka eakat koolimeest. 1951.a.

---

1) E.M., Mõtteid ja mõtteid, lk. 557

2) "Näiteks füüsikakabinetti sisustus mahtus kolme pesukorvi," märgitakse kooli kroonikas (lk. 24).

katkestati talle personaalpensioni ja aasta hiljem ka tööpensioni maksmine. "Ei oma küllaldaselt teeneid..." oli kirjutatud otsuses. Tuli loovutada ka korter, ehkki see oli antud eluaegseks kasutamiseks. Pärast mitmekordset vintsutavat kolimist jäädi pettuma Nõmmel tillukeses pööningukambris. Elatuda tuli tütre napist palgast, millest aga ei piisanud kahe jaoks. Tuli teha tõlketööd, mida mõned sõbrad muretsesid. Südamehaigus andis tunda. Jõudumööda püüdis ta kirja panna ka mälestusi. "Kõigest hingest tahaksin, et suudaksin nii kaua vastu pidada, kui olen oma tähtsamad mälestused kirja pannud. Neid on aga veel üsna palju", kirjutab ta 1956.a. Mälestuste kirjutamist ta ei suutnudki lõpetada, eriti noorpõlve ja 1892-1914. aastate vahemik jäi kirjutamata.

1956. aasta lõpul taastati küll pension, kuid enne selle kättesaamist lakkas ta süda töötamast. Ta suri 82. eluaastal 7.jaanuaril 1957.a. ja maeti lähemate sõprade juuresolekul Aleksander Nevski kalmistule Tallinnas. Järeljääjate ülesandeks jääb tema kalmu tähistamine mälestusmärgiga.

x

Võrsunud kehva külakoolmeistri lasterohkest perekonnast, kuulus E.Murdmaa sellesse eesti haritlaste põlvkonda, kes hästi mõistis, et sakslaste sajandeid kestnud rõhumisele ning tsarismi venestamispüüetele tuli väikerahval vastandada eelkõige oma vaimne jõud hästikorraldatud haridussüsteemi ja kultuurielu näol. Selle saavutamiseks pühendas ta kogu oma elu, olles juhtivalt tegev emakeelse ilmaliku ühtluskooli rajamisel.

Olles kodanlike vaadetega koolimees, mis paratamatult tingis teatud piiratuse maailmavaatelistes küsimustes, jäi ta oneti kodanliku koolipoliitika progressiivse tiiva juhtivaks meheks,

kellena tal on suuri teeneid selles, et meie kodanlik kooli-süsteem 20-ndail aastail rajati küllaltki avarale demokraatlikule alusele. Praktilises koolitöös pooldas ta reformpedagoogika ideid, mida meil viljeldi koolivuendusliikumise nime all.

u. 1968. a.